

Majoros István

Franciák a 20. századi Közép- és Kelet-Európában

Tanulmányok

**Budapest
2019**

Majoros István

Franciák a 20. századi Közép- és Kelet-Európában

Tanulmányok

Underground Kiadó
Budapest
2019

Bevezető

Ebben a kötetben azokat a tanulmányokat gyűjtöttem egybe, amelyek már megjelentek valahol (a megjelenés helyét, idejét minden esetben jelzem) a kilencvenes évek elejétől napjainkig. Tettem ezt abból a megfontolásból, hogy egy helyen legyenek, s így könnyebben hozzájut az olvasó. Amint ez a kötet címéből kitűnik, a tanulmányok Franciaország 20. századi politikájával foglalkoznak Közép- és Kelet-Európában.

Kutatásaimat a 19. század végi francia-orosz kapcsolatokkal kezdtem még a nyolcvanas években. Többször voltam Párizsban, s kutattam a Quai d'Orsay, a szárazföldi hadsereg és a haditengerészet levéltárában. Az előbb említett levéltárak dokumentumait felhasználva megvizsgáltam Párizs orosz politikáját az első világháború végén, a polgárháború idején és a Szovjetunió törekvéseit a harmincas években.

A tanulmányok nagy része a két háború közti francia politikát elemzi: milyen szerepe volt a francia diplomáciának az új Közép-Európa létrejöttében, kialakításában; kik a partnerei, s milyennek látta Párizs a szövetségeseit katonai, politikai és gazdasági szempontból. Mindjárt megjegyzem, az 1920-1921-ben létrejött kisantantot nem Párizs hozta létre, hanem Edvard Beneš. A csehszlovák külügyminiszter Párizs Budapest központú dunai konföderációs terve ellen szervezte meg ezt a tömörülést, mert nem akarta, hogy Prága pozíciója gyengüljön Közép-Európában. Franciaország persze hamar megbékült ezzel a formációval és támogatta a két háború között, jóllehet a kisantant magyarellenes éle miatt nem szolgálta Párizs nagy célját, Németország ellensúlyozását.

Megnéztem azt is, hogyan viszonyult Párizs Berlinhez. Ez azért fontos, mert Németország első világháborús veresége ellenére is potenciális nagyhatalom és szerepe meghatározó a kontinens életében. A francia-német viszony pedig az európai béke alapja volt, s ettől függött Európa gazdasági rekonstrukciója, fejlődése is. Aristide Briand francia és Gustav Stresemann német külügyminiszter ezért joggal kapott Nobel-békedíjat 1926-ban, hiszen a két ország megbékélésében a húszas években meghatározó szerepük volt.

Foglalkozom aztán a külpolitika céljai és a gazdaság helyzete közti összefüggésekkel francia viszonylatban. A gazdasági háttér ugyanis meghatározó szerepet játszott a francia diplomácia sikereiben, a húszas években és a bukásban a harmincas évek végén, s az 1940-es összeomlásban. Ezzel

kapcsolatban vetődik fel a kérdés: miért veszíti el Franciaország nagyhatalmi pozícióját és hogyan próbálja ezt visszaszerezni a második világháború után, a hidegháború idején egy új európai és világpolitikai helyzetben. Ehhez csak annyi megjegyzés, hogy az első világháború után nem született új világrend. Ha ez történt volna, minden bizonnyal elkerülhető lett volna a második világháború, s Európa és a világ népei nagyon sok szenvedéstől menekülhettek volna meg. Tudjuk, nem így történt. Ezért az új világrend, ahol Európa elvesztette vezető szerepét, Párizs pedig a nagyhatalmiságát, a második világháború után jött létre két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió vezetésével.

Végül meg kell említenem a kötet első tanulmányát, amely a francia külpolitika magyarságképét vizsgálja az első világháború előtti évtizedekben. Ez a kép változatos, és egyre több információ érkezik Magyarországról, így a francia közönség és a politika résztvevői árnyalt képet kapnak az országról. Kiderül, hogy a nemzetiségek helyzete nem jobb, nem rosszabb, mint például éppen Franciaországban vagy Nagy-Britanniában. Nem igaz az sem, hogy a francia politikusok tájékozatlansága az egyik tényező, amely Trianonhoz vezetett. Az elcsatol területeken a szakértők még a legkisebb falut is ismerték. Trianon számos tényező együtthatásának az eredménye. Ebből az egyik: az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország a nagyhatalmi játszma áldozata: a békecsinálók úgy gondolták, hogy Magyarország rovására lehet megteremteni az új egyensúlyt Közép-Európában, kielégítve ezzel a versaillesi rendszer kedvezményezettjeinek, Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának a területi igényeit. Másképpen fogalmazva: amit a franciák elvesztettek a Rajnánál a versaillesi békében, azt megpróbálták visszaszerezni a Dunánál a trianoni diktátummal. Az új Közép-Európa azonban nem feloldotta, hanem kiélezte az itt élő népek ellentéteit és kiszolgáltatta a térséget a nagyhatalmaknak.

Fonyód, 2019 tavaszán

Majoros István

A francia külpolitika magyarságképe a századelőtől Trianonig

Abstract

Hungarians Image of the French Foreign Policy from the Early 20th Century to Trianon

In the 19th century the French public knew little about Hungary. But at the turn of the century we can see changes in this regard. The book of Raoul Chélaré – *La Hongrie contemporaine* (Contemporary Hungary) – that has been published in 1891 presented the country in detail to the French. And the political elite could get informations about Hungary from some reviews as well for example *Questions diplomatiques et coloniales* and *Revue politique et parlementaire*. In the 19th century some French travelers visited the country and they had published their experiences. Based on these books, studies and other documents the author of this study presents what the French knew about Hungary. And before the First World War there was a Hungarian lobby in France, but it was not so strong as the Czech or Rumanian lobbies.

A történelem iránt érdeklődő szélesebb közvélemény meggyőződéssel vallja, hogy a nagyhatalmak, s főleg Franciaország a 19. században vagy a 20. század első felében nem igen érdeklődött Magyarországra, a magyarság iránt. S ezt azért tartja meglepőnek, sőt kissé sértőnek, mert a magyar szellemi és művészvilág számára az említett korban Franciaország volt a minta, s Párizsból, a művészetek és a fény városából számos hatás érte Magyarországot is. Ezt a francia–magyar kapcsolatot a viszonzatlan szerelem fogalmával szokták jellemezni. Az elégedetlenség annyiban jogos, hogy a francia közvélemény valóban rendkívül tájékozatlan volt Magyarországról, s általában Közép–Európáról. A 19. század első felének magyar utazói ezt időnként döbbenetesen állapították meg, ahogy Szemere Bertalan is tette, mivel párizsi ismerősei meg voltak győződve, hogy a magyar nyelv a német vagy a szláv nyelvek egyik dialektusa. És azt erősítették, hogy Magyarországon mindenki latinul beszél. Sőt, Szemerének azt a hiedelmet is ellensúlyoznia kellett, hogy nálunk sok a haramia, s ez amiatt terjedt el, hogy utazása évében, 1837-ben a legismertebb név Párizsban Sobri, a rabló volt.^[1]

Hozzá kell mindjárt tennünk, hogy nem csupán a magyarok voltak ilyen helyzetben, hanem más közép–európai népek is. A cseheket például az első világháború előtt inkább csak egyetemi berkekben ismerték, s a csehszlovák kifejezést a jugoszláv illetve a magyar szavakkal keverték.^[2]

Az előbbi példák azonban nem jelentik azt, hogy a párizsi politikai elit, különösen a külpolitikával foglalkozók is ennyire tájékozatlanok lettek volna, s ez egyszerű logikával is alátámasztható: Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia egyik részeként az európai nagyhatalmi klub, az ötösfogat tagja volt, ezért a magyarországi információk Párizs számára is fontosak voltak. Ezt mutatja az is, hogy a kiegyezést követően, 1868. április 21-én döntöttek arról, hogy Pesten francia konzulátus nyíljon Pierre Castellan vezetésével.^[3] Gramont, bécsi francia nagykövet még a megnyitás előtt hangsúlyozta, hogy a konzulátus vezetőjét nagy gonddal kell kiválasztani, mert a magyarok, főleg a pestiek szimpátiáját megnyerni és elveszíteni egyaránt könnyű. Pest mellett más helyen is működtetett Franciaország konzulátusokat, többek közt Temesvárott vagy Fiumében, de ezek elsősorban kereskedelmi ügyekkel foglalkoztak.

Az alábbi tanulmányhoz nem áll rendelkezésünkre a címben jelzett periódusra valamennyi Magyarországra vonatkozó diplomáciai irat. Dolgozatunk megírásához ezért néhány diplomáciai dokumentum mellett külpolitikai folyóiratokat, Magyarországra vonatkozó ismeretterjesztő könyveket és néhány politikus munkáját használjuk, hogy megrajzoljuk a francia külpolitika magyarságképét a címben jelzett periódusban. Hozzá kell tennünk, hogy a magyar kérdés a tárgyalt periódusban az esetek jó részében a Monarchia egészével együtt jelent meg, illetve osztrák–magyar kérdésként tárgyalták, s ez az adott korban természetes volt.

Raoul Chélard 1891-ben jelentette meg Párizsban a *La Hongrie contemporaine* (A mai Magyarország) című könyvét.^[4] A szerző nem önálló kutatásokat végzett, könyve tudományos ismeretterjesztő munkának tekinthető, hiszen magyar, francia és német nyelvű publikációkat használt. Ami a magyar szerzőket illeti, köztük olyanok szerepelnek, mint Horváth Mihály,^[5] Fraknói Vilmos,^[6] vagy Hunfalvy János magyar munkákkal,^[7] illetve Rákosi Jenő, franciául.^[8] Chélard a bevezetőben magyarázza meg, miért írta meg és jelentette meg könyvét. „*Franciaországban kezdik komolyan venni a külföldi országok megismerését*” – kezdi a szerző, mivel a francia hatás jelentős veszteségeket szenvedett az utóbbi időben, ezért ezt vissza kell szerezni. Az európai országok között szerinte Magyarország a legkevésbé ismert Franciaországban, amelyről még mindig csak annyit tudnak, hogy Ausztria egyik tartománya, s ügyeit

Bécsből és nem Budapestről intézik. A magyarokat pedig, ahogy ezt Szemere is jelezte, még mindig a németekkel és a szlávokkal keverik. Pedig az a Magyarország – folytatja, amely 1526 előtt egy független nagyhatalom volt, s előbb a török, majd az osztrák birodalom provinciája lett, 1867-ben, miután kibékült uralkodójával, hirtelen talpra állt. S negyedszázad alatt a hazafias lendület, a nemzeti múlt erejének köszönhetően látványos fejlődést mutat minden területen. Helytelen lenne, teszi hozzá, ha Franciaország észrevétlenül hagyná ezt a mozgást, melyből akár hasznot is húzhat magának. A könyv célja ezért, hogy információkat adjon Magyarországról. A szerző négy részre osztotta könyvét: az elsőben az ország természeti szépségeit mutatja meg, néprajzát, mezőgazdaságát, iparát, s történelmét. A második rész a nemzeti vonással foglalkozik, a magyar faj történetével, irodalmával, politikájával, társadalmával, erkölcsével. A harmadik részt a gazdaságnak szenteli, s megmutat mindent ezen a téren, ami Franciaországnak is hasznos lehet. A negyedik rész a turisztikáról szól, s a szerző bemutatja Budapestet, „*a dunai kereskedelem gigantikus fővárosát*”, amelyről nem lehet tudni, hogy hol áll meg fejlődésében.^[9] E tanulmány keretei között nincs mód a könyv részletesebb ismertetésére, Annyit azért nézzünk meg, hogyan jellemzi a szerző a magyarokat.

A magyarságot bátornak és robusztusnak írja le, amelyik kemény a fáradsággal és a hideggel szemben. Az erkölcs területén az őszinteséget és a becsületet emeli ki, valamint a magyarok patriotizmusát és vendégszeretetét. A magyarnak a nemzetisége az élete, s nem hagyja, hogy ezt bárki is feloldja. A szerző hozzáteszi, hogy a civilizáció jelentős változásokat hozott a nagyobb centrumokban, de a parasztság hű maradt a régi hagyományokhoz, s a magyarság ebben testesül meg, ez őrizte meg ezt a népet. Összességében azt mondhatjuk, hogy a könyv alapos részletességgel mutatja be Magyarországot, s egyértelműen pozitív képet sugall a francia olvasónak.

A 19. század végén, 20. század elején mások is foglalkoztak Magyarországgal, s főleg a századfordulót követően a magyar lobby Magyarországot Franciaországgal hasonlította össze. Mindenekelőtt a forradalmiságban láttak rokonságot magyarok és franciák között. A patriotizmusban is közelállónak tartották a két népet. Az 1870-es, a németekkel szemben elvesztett háborút követően ezért az egyik francia szerzőnél az alábbi összehasonlítást találjuk a két nemzetről: „*mi utáljuk a németeket, a magyarok utálják a németeket, a magyarok tehát hozzánk hasonlóak.*”^[10] Emile Doumergue, a *La Hongrie calviniste* (A kálvinista Magyarország) szerzője^[11] pedig 1912-ben szenvedélyességük, ékesszólásuk alapján egyenesen a délfranciákhoz hasonlítja

a magyarokat. Mások Közép-Európa franciáit látták bennünk.^[12] Tissot pedig félig ázsziainak és félig franciának tart bennünket.^[13] Magyar részről a franciák iránti barátságot mutatja, hogy 1895-ben Budapesten létrehozták az Eötvös Kollégiumot a párizsi École normale supérieure alapján, jóllehet a lektorok nem minden esetben voltak Magyarország barátai. Az első lektor, Jérôme Tharaud számára például a magyar kultúra idegen maradt.^[14] Említsük még meg André Duboscq nevét, aki 1913-ban megjelent könyvében abban reménykedett, hogy Ausztria, Magyarország segítségével, elszakítható Németországtól.^[15] Az első világháború előtt tehát volt magyarbarát csoport, jóllehet egyre kisebb számú, így nem volt versenyképes a szláv lobbyval, amely a századforduló körül már számos politikai és értelmiségi csoportot elért Franciaországban. Ennek ellenére a Magyarországgal kapcsolatos pozitív kép ellensúlyt jelenthetett a valóban erősödő szlávbarát irányzattal szemben, amely elsősorban Louis Léger, Ernest Denis, Louis Eisenmann munkásságának köszönhetően nagy szolgálatot tett a szláv törekvéseknek az első világháború végén. S Louis Léger, még 1864-ben Csehországban tett utazását követően fogalmazta meg azt a tételét, hogy 8 millió magyar és 8 millió német dirigál egy 35 milliós államban. André Chéradam újságíró pedig a század elejétől hangoztatta, hogy Ausztria–Magyarország széthullása elkerülhetetlen és a birodalmat Berlin és Szentpétervár fogja egymás között felosztani.^[16]

Ausztria–Magyarország széthullása a francia diplomáciát is foglalkoztatta a századforduló körül. Moulin alezredes, pétervári francia katonai attasé 1899 januárjában Freycinet hadügyminiszterhez írt levelében^[17] jóllehet elsősorban a francia–orosz viszonyt vizsgálja a fasodai incidens által kialakult helyzetben, de ezzel összefüggésben veti fel a Monarchia helyzetét. Az idős Ferenc József esetleges halála ugyanis veszélyes helyzetet eredményezhet Franciaországra nézve. Ezzel kapcsolatos részleteket azonban nem találunk a dokumentumban. Két héttel később Paul Cambon londoni francia nagykövet Delcassé külügyminiszternek írt levelében ugyancsak érinti ezt a kérdést. Pontosabban lord Salisbury, angol első miniszter hozza szóba beszélgetésük során, hangsúlyozva, hogy Ferenc József idős kora miatt egyik pillanatról a másikra megtérhet őseihez. S mi lesz akkor a Monarchiával? – teszi fel a kérdést.^[18] Paul Cambon nem osztotta ezt a borúlátó véleményt, mert az osztrák népet nyugodtnak tartotta, aki ragaszkodik az alkotmányához és nemzeti hagyományaihoz. Úgy vélte, a birodalom szétesése az osztrákoktól nem indulhat ki. Ha mégis, akkor csak kívülről következhet be, és szerinte Németországtól indulhat el egy ilyen akció. Salisbury szerint viszont Oroszország részéről

fenyeget ez a veszély. Cambon ezzel sem értett egyet, mert szerinte Európát ez egyelőre nem fenyegeti. A birodalommal kapcsolatban a francia diplomata bár osztrák népről beszélt, feltételezhetjük, hogy az osztrák elnevezés számára egy gyűjtő fogalom volt, s ebbe a magyarok is beletartoznak.

Ferenc József esetleges halála s az ezzel kapcsolatos találgatások nem tűntek el a diplomáciai levelezésből. Moulin alezredes, pétervári francia katonai attasé Freycinet hadügyminiszternek írt 1899. március 18-i levelében ismét felveti ezt a kérdést, mivel orosz katonai körökben komolyan foglalkoztak ezzel a lehetőséggel.^[19] Az orosz katonai vezetés úgy vélte, hogy Ferenc József halálát követően Németország anektálni fogja a birodalom német tartományait, s Oroszország ezt nem is akadályozná meg, ha tisztességes kompenzációt kapna. Tanulmányunk szempontjából Magyarország érdekes, amely a feltételezések szerint egy független királyság maradna, amelyik Oroszországgal szemben ellenségesebb lenne, mint Németországgal. Oroszország azonban ezt a Magyarországot katonailag még Németország szövetségeseként is sakkban tudná tartani. A Monarchia szétesésével a hármasszövetség is megszűnne, de egy új hármasszövetség keletkezne Németország, Magyarország, Olaszország részvételével, hangsúlyozza a dokumentum. A Monarchia felbomlásának kérdésével Moulin még az 1900. május 6-i emlékiratában is foglalkozott, ahol azt hangsúlyozza, hogy Németországnak érdeke lesz egy elégedett Magyarország létrehozása a Monarchia széthullása esetén, mert Oroszország ellen szövetségesként számíthat rá.^[20]

A Monarchia esetleges felbomlása, az osztrák–magyar kérdés a politikai publicisztikát is foglalkoztatta. A Questions diplomatiques et coloniales 1900. július–decemberi száma hosszú tanulmányt közölt W. Beaumont tollából.^[21] A szerző azzal kezdi cikkét, hogy Ausztria–Magyarország a legkevésbé ismert hatalom, amelyet kívülről nézve gyengének, ingatagnak tartanak, s ez alapján a francia publicisták viszonylag közeli felbomlásról írnak, mellyel a francia diplomáciának is foglalkoznia kell. Beaumont azonban arra hívja fel a közvélemény figyelmét, hogy óvatosan kezelje ezt a megközelítési módot. A szerző elismeri, hogy a felbomlással kapcsolatos érveknek – a soknemzetiségű szerkezet, a kohézió hiánya, az egymásnak ellentmondó törekvések – van valószínűsége, de nincs alapja, ezért túlzásnak, tévedésnek tartja. Úgy véli, hogy a nemzetiségi ellentéteknek a valóságnál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, holott ez szerinte az alkotmány hibájából ered, amit könnyű kijavítani. A birodalom több évszázados története egyébként is azt bizonyítja, hogy volt lehetőség a fejlődésre, és az axiómaként kezelt állítás, miszerint a császár

személye jelenti az egységet, az összetartó erőt a nemzetek, nemzetiségek között, nem felel meg a valóságnak. Beaumont szerint ugyanis európai értelemben nincs osztrák–magyar kérdés, a nemzetiségi probléma pedig a birodalom belső ügye. Ha netán mégis lenne osztrák–magyar kérdés, mindent meg kellene tenni, hogy a birodalom megmaradjon, mert különben vége az európai egyensúlynak, s Franciaország Belgium vagy Hollandia szerepére redukálná, miközben Németország egy szárazföldi és tengeri Nagy–Britannia lenne. A Monarchia heterogenitását a szerző nem tartja különlegesnek, egyedinek, hiszen számos ilyen típusú állam van Európában, s ezért szerinte a homogenitás a kivétel. A birodalom nemzeteinek harca el van túlozva, de Beaumont a dualizmust elhibázottnak tartja, mivel megtörte a birodalom egységét, a decentralizáció pedig nem elégített ki minden sajátos érdeket. Beaumont-nál is megjelenik a Léger-nél már említett tétel, miszerint a számbelileg kisebb létszámú két nép, az osztrák és a magyar kezében van a hegemonia. A szerző a birodalom számára a megoldást a föderalizmusban látja, s úgy véli ebben a kérdésben németek, magyarok egyetértenek, mert egy föderalista reform megoldást hozhat a nemzeti krízisekre. A magyarok azért is támogatják elvben a föderalizmust, mivel Magyarországon mintegy két millió német van, akik között a pángermán eszmék magyarellenességet eredményeznek. Ennek ellenére a birodalomban az összekötő a német nyelv és a hadsereg maradna. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a nemzeti harcoknak a birodalomban nincs nagy jelentőségük, ezért ezt családon belül meg lehet oldani. A jelzett kérdések Beaumont szerint nem a birodalom öregedését jelzik, hanem éppen vitalitását, ezért nem kérdőjelezhetik meg a Monarchia létét. A tanulmány folytatásában aztán a szerző megvizsgálja a birodalom múltját és intézményrendszerét, melyek szerinte erőt és stabilitást adnak a Monarchiának. A szerző írt még egy harmadik és egy negyedik részt is, melyekben a pánszlávizmust és a pángermanizmust elemezte.^[22] Úgy ítéli meg, hogy a Monarchia ütközőállam a szláv és a germán világ között, s így az európai béke fontos tényezője. Beaumont célja az volt, hogy tanulmányával véget vessen a lehangoló legendáknak, amelyek veszélyesek lehetnek általában a francia politikára és Párizsra az Ausztria–Magyarországgal való kapcsolatára.^[23]

A Monarchia egy nagyobb terjedelmű tanulmányban a folyóirat 1905 január–júniusi számában jelent meg ismét René Henry tollából.^[24] A szerző egyebek között a budapesti parlament 1903 óta tartó válságáról tudósít, hozzátéve, hogy a magyar főváros parlamentje a kontinens törvényhozó testületeinek a doyenje, mivel akkor született, amikor a londoni alsóház. S beszámol arról is, hogy az

ellenzéki képviselők, mint Apponyi Albert vagy Bánffy báró lerombolták a tribünt a parlamentben s emiatt a képviselőházat feloszlatták. A tanulmány azonban alapvetően a Monarchia sorsával foglalkozik, hangsúlyozva, hogy Ausztria és Magyarország pángermánjai dolgoznak a dualista és trialista Monarchia felbomlasztásán és azon, hogy a német tartományok egyesüljenek a német birodalommal. Ami a Monarchia belső problémáit illeti, a centralizáció és a német törekvésekkel szemben a magyarok, illetve a föderalizmusra törekvő szlávok léptek fel. A magyarok azonban történelmi jogaikat féltették és csupán a Magyar Királyság korlátozott átalakítását akarták elérni. Bécs végül a magyarokban talált szövetségesre. Sőt a magyar annyiban hasonlít a némethez, hogy maga is birodalmi nemzet, a centralizációban érdekelt, s ez a módszerbeli hasonlóság német–magyar szolidaritást eredményezett. A jelen helyzetet azonban a szerző azzal jellemzi, hogy a németek és a magyarok szövetsége kérdésessé vált, mivel a pángermanizmust nyugtalanítónak találják.

A folyóirat 1907. március elsejei számában ugyancsak René Henry tudósít Budapestről, s beszámol a választási reform tervezetéről, s a magyarok és a nem magyarok viszonyáról. A koalíciós kormány elkötelezett a választójogi reformmal kapcsolatban, azaz ki akarja terjeszteni a választójogot. Ezt azonban lassan akarja megvalósítani, mert a királyságban, ahogy ezt egy 48-as képviselő fogalmazta meg a francia tudósítónak, még nagyon sok a nem asszimilált magyar, s tartani kell a vagy szocialista vagy demokrata zsidó jelöltek akcióitól is. Idézi a koalíció egyik jelentős személyének a véleményét, aki azonban nem kívánta magát megnevezni. A politikus elmondta, hogy másfél millióról 3 millióra nő majd a választók száma, a rendszer átalakításához azonban két, három évre lesz szükség.

A 48-as párttal kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy az un. kurucok teljesen elképedtek azon, hogy Kossuth Ferenc annak a Ferenc Józsefnek lett a minisztere, akit a nagy Kossuth 1849-ben megfosztott trónjától Debrecenben. A tudósító arról is beszámol, hogy 1895 óta Budapest megpróbál kis antant kordiókat kötni a nemzetiségekkel Bécs kárára, mert a magyaroknak érdekük, hogy megnyerjék a nem magyar népek barátságát.

Az előbbivel kapcsolatban nyilatkozott Rákosi Jenő, a felsőház tagja, a Budapesti Hírlap igazgatója. A periférián lakó nem magyar nemzetiségek panaszkodnak, hogy elnyomják őket a centrumban lakó magyarok, kezdi Rákosi. Ezzel szemben az a helyzet, hogy a gazdag magyar alföldre érkező hegyvidékieket a magyarok asszimilálják. Ez történt például a szerbekkel, akik a török elől egészen Esztergomig, Komáromig menekültek, s feloldódtak a

magyarságban. Ma már csak néhány ortodox templom őrzi az emléküket. Vagy megemlíti Szabadka esetét, amely szerb kolónia volt, de ma már a szerbet csak, mint egyházi nyelvet használják. Hivatkozik egy korábbi törvényre, amely előírta: a magyar iskolákban magyarul kell tanítani. A valóság azonban az, hogy 4 ezer tanítóból kettőezer nem tud magyarul. Ez hát az a rettenetes magyarosítás, hangsúlyozta Rákosi Jenő a francia tudósítónak.^[25]

A budapesti parlament munkájáról nem csupán a fenti folyóirat, hanem a *Revue politique et parlementaire*^[26] is rendszeresen tudósított. A lap egyik rovata rendszeresen beszámolt az európai parlamentek életéről és ennek keretében került sor a magyar parlament bemutatására általában A.–E. Horn tollából.

A magyar tudósító részletes képet adott a francia olvasónak a magyar politikai életről. A fentiek alapján elmondható, hogy Magyarországról az említett két fontos politikai lap rendszeresen tudósított, s a politika iránt érdeklődő francia Magyarországról értesülhetett vagy oly módon, hogy közvetlenül Budapestről szóló tanulmányokat olvashatott, vagy a magyar politikai élet az Ausztria–Magyarországról szóló tanulmányokban szerepelt. Az 1890-es évektől kezdődően tehát a Magyarországgal kapcsolatos információk száma megnövekedett és talán e rövid ismertetésben is sikerült érzékeltetni, hogy elég sokrétű információt kapott a francia olvasóközönség.

Tanulmányunk következő részében egy olyan kérdést vizsgálunk meg, amikor Magyarország a francia diplomáciában is előtérbe került a Magyarországgal kapcsolatos kölcsön miatt.

Az 1887 és 1918 közti időszakban a francia diplomácia egyik fegyvere a pénz, a párizsi pénzpiac által kibocsátott kölcsönök voltak. Eredményesen használta Párizs ezt a fegyvert a francia–orosz kapcsolatok kialakításában, erősítésében, de ezt látjuk francia–olasz viszonylatban, hogy gyengítse a hármasszövetséget. S úgy tűnt, hogy az 1907 és 1911 között napirenden levő magyar, illetve osztrák kölcsönöknek a párizsi pénzpiacon történő kibocsátásában is előkerült a pénzfegyver szerep, és természetesen más megfontolások is.

Franciaországnak jelentős pénzügyi érdekeltségei voltak Ausztria–Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején, hiszen 800 millió frank értékű államkötvénnyel rendelkezett és vasúti befektetéseinek értéke a Monarchiában 2 milliárd frank volt. A párizsi pénzpiac számos magyar kölcsönt különösebb nehézség nélkül kibocsátott. A kormány azonban nem akart harcolni a német bankok befolyása ellen, s nem használta a pénzügyi fegyvert az osztrák – magyar – német szövetség meggyengítésére. A Monarchia legfontosabb

pénzpiaca egyébként Németország volt.^[27] Ennek ellenére magyar politikusok megpróbáltak kölcsönt találni a francia pénzpiacon, s az 1900-as évek második felében időnként úgy tűnt, akár azon az áron is, hogy gyengítsék a hármasszövetséget.

A bécsi német nagykövetség tanácsosa, Brockdorff–Rantzau arról tudósítja Berlint 1907. augusztus 19-én, hogy Kossuth Ferenc mindent megtesz azért, hogy pénzt találjon Franciaországban. A politikus így akarja függetleníteni a magyar ipart Ausztriától.^[28] Egy évvel később, 1908. augusztus 28-án már azt olvashatjuk a tanácsos jelentésében, hogy Crozier bécsi francia nagykövetségben is tudatosult a kölcsön politikai célja. Brockdorff–Rantzau úgy véli, hogy Pest feltehetően a Bécestől való elszakadásra törekszik, s ennek bátorítására Franciaországnak több pénze van, mint a németeknek. Szeptember 14-én pedig arról ír, hogy a magyar reményeket a budapesti francia főkonzul, Fontenay bátorítja, aki Kossuth-tal egy politikai–gazdasági közeledésről tárgyalt Franciaország és Magyarország között. Ennek fejében Kossuth állítólag megígérte, hogy megpróbálja gyengíteni a Monarchia és Németország kapcsolatát a hármasszövetségben. Clemenceau^[29] azonban amikor meghallotta a tárgyalásokról szóló hírt azt mondta: „*Fontenay egy hülye és azonnal vissza kell őt hívni*”. A *Vossische Zeitung* (félhivatalos német lap) szeptember 17-i számában egy cikk arról szólt, hogy Fontenay valóban gyengíteni akarja Bécs és Berlin kapcsolatát, hozzátéve mindjárt, hogy Clemenceau ellenzi ezt a politikát. Ezt követően Fontenay interjút adott egy bécsi újságnak, melyben határozottan kijelentette: „*Nem akarom szétrobbantani a hármasszövetséget*”.^[30] S bár az 1908-as tárgyalások nem jártak sikerrel, 1909 végén ismét felmerült egy 500 millió frankos magyar kölcsön kibocsátása a párizsi pénzpiacon. A Disconto–Gesellschaft képviselője 1909. december 6-i keltezésű levelében arról tudósítja Berlint, hogy Wekerle miniszterelnök kapcsolatban van párizsi bankokkal az 500 millió frankos kölcsön ügyében, a francia kormány pedig nem gördít akadályt a tőzsdei bejegyzésre való elfogadás elé. A magyar és az osztrák pénzügyi intézetek pedig kizárják a német piacot ebből az akcióból, holott legalább a 25%-a a németeké lehetne. December 22-én aztán arról olvashatunk Crozier bécsi francia nagykövetség jelentésében, hogy a német kormány kérte Aehrenthal közös külügyminisztert: a kölcsön egy részét a német pénzpiac kapja meg. A franciák feltétele viszont az volt, hogy ebben az ügyletben német bankok nem vehetnek részt. A német külügyminisztérium 1910. február 23-i jegyzéke aztán elismeri, hogy politikai szempontból valóban az lenne jó, ha az egész kölcsönt Németország kezelné, de a német piac nem tud akkora összeget adni, mint a

franciák. Még 1909 őszén a Budapest – Párizs – Berlin háromszögbe belépett Pétervár is, mivel a bécsi orosz nagykövet szerint a kölcsön célja nem más, mint finanszírozni azon új fegyvereket, melyeket Oroszország és Anglia ellen akarnak felhasználni. A *Courier de Russie* 1909. december 28-i száma pedig arról írt, hogy Ausztria francia pénzzel akar új lendületet adni balkáni politikájának. 1910. április 18-i jelentésében Fontenay budapesti francia főkonzul már arról tudósít, hogy a németek minden áron meg akarják akadályozni a magyarok felszabadulását a német gyámság alól, ezért a német kormány mindent megtesz, hogy a magyarok hozzájussanak a nekik szükséges összeghez Németországban, s így módon a német pénzpiac gyámsága alatt maradjanak.^[31] 1911. november 18-i jegyzékében Aehrenthal ismét egy osztrák és magyar kölcsön kibocsátásáról ír a francia pénzpiacon, hozzátéve, hogy ezzel a kéressel akkor fordulnak Párizshoz, amikor a nemzetközi helyzet kedvező lesz egy ilyen tranzakció lebonyolításához. Következő napi levelében Crozier bécsi francia nagykövet aztán feltételként fogalmazza meg, hogy egy esetleges kölcsön kibocsátása nem szolgálhat egy háború előkészítéséhez Franciaország és szövetségesei ellen. A francia külügyminisztérium 1911 december 22-i jegyzéke pedig a párizsi orosz nagykövetet idézi, aki szerint a jelenlegi nemzetközi helyzetben az osztrák–magyar kormánynak adott kölcsön a béke garanciáit tenné kérdésessé. Selves francia külügyminiszter ezért 1912. január 3-ai levelében arra hívja fel a figyelmet, hogy az osztrák–magyar kormány által kért kölcsön kibocsátása a párizsi pénzpiacon komoly nehézséget okozna Párizsnek az Oroszországgal való kapcsolatában. Ezért felhívja az érintett pénzintézmények figyelmét, hogy óvakodjanak az említett kölcsön kibocsátásától.^[32] A több évig tartó kölcsöntárgyalás végül sikertelenül végződött. S bár kezdetben a francia politika számára kedvezőnek tűnt, hogy egy Budapest részére kibocsátott kölcsönnel esetleg gyengíthető a hármasszövetség. A kölcsönügylet végül a szövetségi rendszer áttételein keresztül Oroszország tiltakozásának hatására hiúsult meg.

Tanulmányunk következő részében az első világháború és a háború végi véleményekről adunk egy kis csokrot. Ami az utóbbit illeti, hatalmas anyag áll rendelkezésünkre, hiszen az MTA Történettudományi Intézete Ádám Magda vezetésével az 1990-es évek elejétől a francia diplomáciai dokumentumok négy kötetét publikálta Magyarországra és a Kárpát-medencére vonatkozóan az 1918 és 1932 közötti periódusra.^[33] Az első két kötet az 1918 és 1920 közti időszakot mutatja be.^[34] Mielőtt megnéznénk az utóbbi köteteket, vizsgáljunk meg egy 1916-ban kiadott brosúrát a Balkánról, melyben Magyarországra vonatkozóan meglepő megjegyzéseket találunk.^[35]

A szerző a párizsi gazdaságpolitikai társaság tagja, s elragadtatással ír a délszlávokról, akik arra hivatottak, hogy jelentős befolyásuk legyen a Balkánon. Franciaországnak pedig a civilizáció nevében az az érdeke, hogy valamennyi délszláv nép politikai függetlenségét követelje. A szarajevói merénylet kapcsán ír Magyarországról, s Tisza Istvánt diktátornak nevezi, aki II. Vilmos német császár cinkostársa, s arról álmodozott, hogy újra megteremtse Corvin Mátyás Magyarországot, melynek fővárosa Konstantinápoly lenne. Egy hatalmas Magyarország megteremtése volt a célja, s a szlávokat és a románokat az Adriától a Fekete-tengerig leigázta volna. Tisza azt képzelte, hogy a magyarok és a poroszok a világ egy-egy részét uralják majd. A szerző aztán felvázolja Magyarország jövőjét, miszerint olyan arányban lesz kicsi, amilyen nagy Szerbia. Különösebb kommentár nem kell a fenti jellemzéshez, legfeljebb annyi, hogy az első világháború magyarázza e szélsőséges véleményt, s az, hogy a Magyarországgal szembeni hangulat alapvetően megváltozott, a szláv lobby pedig szorgalmasan dolgozott.

Amint már jeleztük, a háború végén megszorodott a Magyarországra vonatkozó francia vélemény a diplomáciai jelentésekben. Természetesen a fentebb említett kötetek egészének magyar képét a tanulmány terjedelme miatt nem lehet bemutatni, legfeljebb néhány jelentést, amely azért már jelzi Magyarország helyét a győztesek, így a franciák elképzeléseiben.

Kezdjük a sort egy feltehetően 1918 novemberében keletkezett francia jegyzékkel, melyben a dokumentum szerzője az osztrák–magyar területek szövetséges megszállását kitűnő alkalomnak tartja, hogy a francia befolyás megerősödjön a térségben. S ki lehet használni azt a helyzetet, hogy a magyarok maguk kérték a francia megszállást.^[36] Budapest, illetve Magyarország megszállása azonban elmaradt. Franchet d'Espèrey távirata 1918 decemberében^[37] utal erre, és a tábornok néhány soros jellemzést is ad Magyarországról. Károlyiról azt írja, hogy fenntartással kell fogadni panaszait. A végsőkéig azonban nem kell elmenni vele szemben, mert legalább létezik egy hatóság Magyarországon, s nem az anarchia jellemzi a térséget. Hozzáteszi azonban, hogy Magyarország vesztes fél, s a háborúban az egyik legádázabb ellenfelük volt, ezért fizetnie kell éppúgy, mint a Monarchia többi államának. Az 1919. március végén megalakult kommunista kormányt Lobit tábornok, a Magyarországi Hadsereg parancsnoka nacionalista tendenciájúnak jellemezte Franchet d'Espèreynek, amelyik az orosz szovjettal keresi a kapcsolatot.^[38] Következő táviratában arról számol be, hogy Magyarországon erős a franciaellenesség. Ez annak köszönhető, hogy a francia hadsereg kapta a

megbízatást a békekonferencia határozatainak a végrehajtására, ezért a magyar közvélemény előtt a franciák játszó el a zsandár hálátlan szerepét.^[39] Egy április 2-án keltezett és Clemenceau miniszterelnöknek címzett jelentés Károlyival kapcsolatban megjegyzi: nagyon bízott Franciaországban, hogy megakadályozza Magyarország szétdarabolását, de ebben a reményében csalódnia kellett. Az alsó és középosztályok, ahol Franciaország népszerű volt, azért haragszanak a franciákra, mert cserbenhagyták a magyar népet.^[40] A bukaresti francia követ 1919. október végi jelentésében arról számol be Pichon külügyminiszternek, hogy bár Franciaország tevékenysége Budapesten a nullával egyenlő, ennek ellenére a presztízse még érintetlen. A követ találkozott budapesti tartózkodása során Teleki Pállal, a reakciók csoportjának vezetőjével, aki szerint a monarchia helyreállítása Magyarországon elkerülhetetlen. A politikus azt is elmondta, hogy szerinte a békekonferencia által Magyarországra kényszerített határok mesterségesek és átmeneti jellegűek. Rövid időn belül Szlovákia és Horvátország a magyar államba történő integrálására számít. A diplomata azzal fejezi be jelentését, hogy Magyarországon kitűnő munkaerőt találhat Franciaország és az Idegen Légiónak is toborozhat embereket, s erre Párizsnak nagy szüksége lenne Marokkóban.^[41] 1920 elején aztán megváltozik Magyarország megítélése. A Direction des Affaires politiques et commerciales (kereskedelmi és politikai ügyek igazgatósága) jegyzéke azt hangsúlyozza, hogy egész Közép–Európa egyensúlya Magyarországon nyugszik. Kedvező a földrajzi helyzete, pénzügyi központ, a Duna és a vasutak pedig kereskedelmének felfutását biztosítják. A dokumentum úgy ítéli meg, hogy a kereskedelmi és a bankszervezet túl nagy Magyarország számára, de egy új dunai, balkáni Európa számára megfelelő. Ennek az új Európának a keresztanyja pedig Franciaország. Berlin, Bécs vagy Róma ellen Budapesten védekezhet Prága, Belgrád, Varsó és Bucarest. S ez az új Európa a francia eszmék ösztönzése alatt fejlődik. Ráadásul Magyarországon a francia nyelv elterjedt, népszerű, s a francia eszmék hosszú idő óta becsben vannak.^[42] Joggal merül fel, miért e változás a francia politikában Magyarországgal szemben. Millerand miniszterelnök, illetve Paléologue, a Quai d’Orsay főtitkára a francia dunai politika központjává Budapestet akarta tenni. Úgy vélték, hogy kiszoríthatják a németeket Közép–, illetve Délkelet–Európából. 1920 végére azonban a Budapestre alapozott elgondolás megghiúsult, s a Magyarországra vonatkozó tervből csak az maradt meg, hogy a franciák 18%-os részesedést szereztek a Magyar Általános Hitelbanknál, a Schneider-cég pedig lehetőséget kapott a csepeli szabadjikótó megépítésére. E rövid életű politika magyarázata

az, hogy 1920 szeptemberében Millerand köztársasági elnök lett, s a főtitkári poszton Paléologue-ot Philippe Berthelot váltotta fel, aki az ún. pillér politikát hirdette meg, s a későbbiekben Párizs a békeszerződés kedvezményezettjeire épített. A Berthelot-féle vonal ugyanis a magyar külpolitikában a Duna-medence új rendszerének ellenfelét látta. Úgy ítélte meg, hogy a francia tőkével megerősített Magyarország esetleg a németek oldalára áll.^[43] A dunai konföderációs terv céljai között találjuk azt is, hogy Budapest fogadja el, és írja alá a trianoni szerződést. Ettől kezdve Franciaország azt a kisantantot támogatta, amelyet Beneš épp a franciák dunai politikája ellen hozott létre 1920-1921-ben.

A századforduló és az első világháború között a francia politika Magyarország képe változatos. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az 1890-es évektől kezdődően többet foglalkoztak a Monarchiával, illetve Magyarországgal, s ez útikönyvekben, ismeretterjesztő munkákban és diplomáciai jelentésekben egyaránt jelentkezett. Catherine Horel idézett könyvében magyar lobbyról ír Franciaországban. Úgy tűnik azonban, hogy inkább egy Magyarországot szerető csoportról van szó, amelynek a nagy politikához nem volt olyan szoros kapcsolata, mint a szlávbarát irányzatoknak. A politikával való kapcsolatot azonban nem csupán e csoportok ügyessége magyarázza, hanem az, hogy a szláv, illetve a magyar törekvések mennyiben szolgálták a francia külpolitikai célokat. S hogy a szláv lobby megerősödött, ebben szerepe volt annak, hogy még a háború előtt jelentkezett egy új külpolitikai irányvonal, amely még az 1910-es évek elején fogalmazta meg, hogy Franciaország álljon az elnyomott kis nemzetek élére, s kérdőjelezze meg a bismarcki rendet, illetve Párizs orosz orientációját.^[44] S ez a politika, amelyik az első világháború végén felerősödött, egyértelműen a szláv lobbynak kedvezett. Ez pedig kihatott a Magyarország-képre is. Egy rövid időszakról eltekintve 1920-ban, a két háború közti időben a francia–magyar kapcsolatokban Magyarországnak változatlanul a viszonzatlan szerető szerep maradt.

Megjelent: Limes/2008. 2. 17–28.